

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

**Актуальні питання
корекційної та
інклюзивної
освіти**

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ
ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

**Харків
2020**

Редакційна колегія:

Головний редактор – Бойчук Юрій Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Заступник головного редактора – Маркіна Тетяна Юрївна, доктор біологічних наук, професор, декан природничого факультету

Відповідальний секретар – Перетяга Людмила Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Члени редакційної колегії:

Бондар Віталій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної педагогіки, академік Національної академії педагогічних наук України

Галій Алла Іванівна, кандидат біологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри здоров'я людини, реабілітології та спеціальної психології

Голуб Наталія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Гордієнко Ірина Вікторівна, кандидат медичних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Дрозик Людмила Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Золотверх Владлена Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Казачінер Олена Семенівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Коваленко Вікторія Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Орлов Андрій Валерійович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Пашинський Павло Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології та спеціальної психології

Сінопальнікова Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Туренко Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Щербак Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Рекомендовано редакційно-видавничим відділом Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, протокол №7 від 19.11.2020 р.

Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. – 376 с.

Збірник містить наукові праці, які присвячені висвітленню проблеми організації комплексного психолого-педагогічного супроводу інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуто широке коло нагальних питань, пов'язаних з організацією інклюзивного освітнього середовища, наданням освітніх та корекційно-розвиткових послуг дітям з порушеннями психофізичного розвитку.

Мураховська І. В. Корекційна робота з формування зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III рівня.....	243
М'яснікова Г.В. Науково-методичне підґрунтя використання ігор в роботі по формуванню лексико-граматичної системи мовлення у дітей дошкільного віку з ЗНМ III рівня.....	247
Нікітіна О.Є. Педагогічна корекція для подолання тривожності у дітей із заїканням.....	254
Ніханкіна О.В. Використання прийомів візуальної підтримки у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.....	259
Окорокова Т.Р. Морально-збагачені виховні ситуації, як засіб соціальної реабілітації учнів з інтелектуальною недостатністю.....	264
Переверзева І. Г. Формування мотиваційної готовності до навчання дітей із ЗПР.....	270
Петренко Г.В. Методологія та перспективи використання проектної технології на уроках природничого циклу та в позаурочний час в учнів з порушеннями зору.....	278
Полежак О.І. Виховна робота з дітьми з порушеннями зору у сучасних умовах (з досвіду роботи комунального закладу «Харківська спеціальна школа імені В.Г.Короленка» Харківської обласної ради).....	284
Примаченко О.А. Особливості фонетико-фонематичного компонента мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	290
Пуляєва Д.О. Розвиток мовлення засобами альтернативної комунікації у дітей з розладами аутичного спектру в процесі соціальної адаптації через реалізацію іноваційних реабілітаційних та корекційно-педагогічних технологій в системі спеціальної та інклюзивної освіти.....	294
Сердюченко Т.С. Арт-терапія, як засіб психологічної реабілітації сім'ї, яка виховує дитину з психофізичними порушеннями.....	300
Серебряннікова Є.П. Методики та прийоми подолання дисграфії та дислексії у дітей молодшого шкільного віку.....	307
Сидоренко О.В. Особливості формування мовлення у дітей раннього віку з синдромом Дауна.....	311
Сидоровська І.А. Особливості соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.....	315
Сороченко К.А. Формування мовлення дітей дошкільного віку зі зниженим слухом.....	320
Тарасюк А.І. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із сенсорною алалією.....	324
Тугай С.Ю. Ключові аспекти логопедичного обстеження молодших школярів з РАС.....	329
Туріщева Л.В. Корекція мислення учнів із затримкою психічного розвитку у процесі конструювання.....	334
Филипова П.С. До питання активізації мовлення у дітей з моторною алалією.....	338

2. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія / Н.С.Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.

3. Ефименкова Л.Н. Коррекция звуков речи у детей: кн. для логопеда / Л.Н.Ефименкова. – М.: Просвещение, 2010. – 200 с.

4. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: дидакт. матеріал / А.Я.Малярчук. – К.: Літера ЛТД, 2003. – 104 с.

Пуляєва Д.О

**РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ В
ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ
ІНОВАЦІЙНИХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ТА КОРЕКЦІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

У статті розглянуті можливості соціальної адаптації та методи розвитку мовлення засобами альтернативної комунікації у дітей з розладами аутичного спектру. Проаналізовано проблеми інклюзивної освіти в умовах загальноосвітньої школи.

Ключові слова: комунікація, соціальна адаптація, діти з розладами аутичного спектру, засоби альтернативної комунікації, мовленнєва діяльність.

Постановка проблеми. В Україні триває реформування системи освіти. Інструментом становлення нової освіти є інноваційна діяльність, яка полягає у внесенні якісно нових елементів у навчальний процес. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року підкреслюється необхідність розширення практики інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами у системі загальної освіти. Для практичного здійснення інклюзивної освіти необхідно розв'язати ряд проблем, пов'язаних не лише з матеріальною базою школи і з неготовністю вчителів здійснювати свою професійну діяльність у нових умовах. Нова парадигма навчання в освіті – інклюзивне

навчання, як інноваційна форма, потребують визначення наукового-методичного апарату її забезпечення та реалізації [1, с. 4].

Одну з найважливіших ролей в процесі соціальної адаптації дитини, в сучасному світі відіграє рівень оволодіння мовленням. Адже саме мовленнєва діяльність є засобом спілкування з соціумом. Засобом передачі та засвоєння знань, вираження потреб, почуттів і думок, пережитого досвіду, способом самоствердження. При розладах аутичного спектру мовленнєвий розвиток характеризується специфічними рисами та залежить факторів середовища. Наприклад чи проводилось корекційне втручання та з якого віку, яку інтенсивність мало.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематиці та вивченню мовленнєвих порушень при розладах аутичного спектру приділяють увагу як українські так і зарубіжні вчені: К. Лебединська Н. Жукова, Е. Мастюкова, С. Морозов, Д. Шульженко. Т. Філічева, М. Шеремет, Феррої Л, Течнер С, Мартинсен Х, Л.Фрост, Э. Бонди.

Сучасні вчені, такі як В. Башина, С. Морозов, Т. Морозова дотримуються думки, що аутизм – це «природжений психічний розлад, що виникає внаслідок порушення розвитку головного мозку і характеризується вираженим і всебічним дефіцитом соціальної взаємодії і спілкування, а також обмеженими інтересами і повторюваними діями» [3, с. 203].

Мета статті. Метою даної статті є дослідження шляхів розвитку мовлення за допомогою засобів альтернативної комунікації у дітей з розладами аутичного спектру в процесі соціальної адаптації через реалізацію інноваційних реабілітаційних та корекційно-педагогічних технології в системі спеціальної та інклюзивної освіти.

Виклад матеріалу дослідження. У дітей із РАС спостерігається порушення як вербального, так і невербального компонентів комунікації. Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою

вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації.

Н. Жукова, Е. Мастюкова, Т. Філічева стверджують, що діти які страждають на аутизм є неконтактними, у них виявляється порушенням всіх форм довербального (експресивно-мімічного, предметно-дійового) та вербального спілкування.

На думку К. Лебединської, О. Нікольської, аутизм насамперед пов'язаний з розладами емоційно-поведінкового спектру і виявляється як порушення можливості встановлювати адекватні афективні зв'язки. Труднощі можуть бути менш вираженими в спілкуванні з дорослими, і більш очевидними в контактах з іншими дітьми, причому спілкування з молодшими або старшими за віком дітьми проходить легше, ніж з однолітками під час взаємодії з якими спостерігається ігнорування, «занурення» у себе, споглядання з боку тощо [3, с. 165].

Доктор психологічних наук, дефектолог К. Лебединська та доктор психологічних наук, професор О. Нікольська розрізняють чотири види стану мовленнєвої сфери у дітей з аутизмом. Діти з I типом розвитку аутизму – це діти, які демонструють найяскравіші, порушення розвитку: поведінка погано контрольована, мовлення відсутнє, можуть вимовлятися окремі слова, що не спрямовані на комунікацію.

Діти з II типом розвитку мають значну затримку у мовленнєвому та розумовому розвитку. Вони користуються переважно короткими стереотипними фразами-штампами. Формуються багаточисельні стереотипні дії, яких не спостерігається у нормотипових дітей. Для III типу характерний високий рівень мовленнєвого та інтелектуального розвитку, проте такі діти, володіючи мовленнєвими формами, не вміють орієнтуватися на реакцію інших у процесі спілкування не здатні до конструктивного діалогу, у них спостерігаються нав'язливі захоплення, часто не спроможні до навчальної діяльності внаслідок порушення довільної діяльності. У дітей IV типу – бідне,

інтонаційно невиразне мовлення, порушене розуміння чужого мовлення [2, с. 48].

На сьогодні наукові дослідження довели, що прискорює розвиток мовлення у дітей з аутизмом застосування засобів візуалізації мови.

Одним із найпростіших засобів альтернативної комунікації є PECS (picture exchange communication system – система спілкування з допомогою обміну картинок) – полягає у тому, що попередньо роблять фотографії або малюнки найнеобхідніших (найулюбленіших) предметів побуту дитини (її кубики, банан, кружка з водою і т.д.), а тоді у відповідний момент дитині пропонують вибрати картку й одразу ж дають те, що вона вибрала. Тобто, дитину заохочують до вибору й подання дорослим картинок-зображень того, що дитина бажає, це супроводжується також обов'язковим вербальним називанням предмета. З часом кількість картинок може збільшуватися, поступово переходять до вербальних взаємодій. Подібною є система жестів для дітей з РСА – система Макатон та цілі системи альтернативного спілкування за допомогою картинок-символів (Бліса, Макатон, Ребус), які дитина постійно може мати при собі у формі альбому чи книжки. Існують також комп'ютерні версії цих систем альтернативної комунікації (Boardmaker, Picture communication system) [1].

Представлені засоби альтернативного спілкування важливо поєднувати з вербалізацією слів-фраз, зі зменшенням частки візуалізації, тобто переходити у більш «класичне» мовленнєве середовище. Але не для всіх дітей це буде можливим з огляду на наявні труднощі обробки аудіовізуальної інформації та можливе ураження центрів мовлення.

Спонтанне застосування жестів «так», «ні» і вказівного жесту дітьми, що страждають важкими формами аутизму, може виникнути до 7-8 років, а може й зовсім не проявитися, що надзвичайно ускладнює спілкування з цими дітьми. Спеціальний тренінг дозволяє сформувати ці жести і ввести їх в щоденне спілкування дитини з близькими людьми [4,с.67].

На заняттях педагог регулярно повинен задавати дитині питання: «Ти розклав картинки?», «Ти прибрав картинки?», спонукаючи його ствердно кивнути головою. Якщо дитина не робить цього самостійно, слід злегка натиснути долонею на потиличну область його голови. Як тільки жест став виходити, нехай навіть і за допомогою рук педагога, вводимо жест «ні». Потім жести «так», «ні» вживаються в якості відповідей на різні питання. Одночасно відпрацьовується вказівний жест. До словесних інструкцій «Візьми», «Поклади» додаємо ще одну: «Покажи». Логопед фіксує кисть дитини у положенні жесту і вчить чітко встановлювати палець на потрібному предметі або зображенні. Незважаючи на деяку механістичність у використанні жестів, потрібно заохочувати дитину до їх застосування, так як цей мінімальний набір невербальної комунікації дозволяє батькам визначати бажання дитини, тим самим усуваючи багато конфліктних ситуацій. [4, с 85].

Д. Шульженко доктор психологічних наук, професор кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова запропонувала логопедичну корекційну роботу з аутичними дітьми здійснювати у певних напрямках. Зокрема:

1) у повсякденному житті, під час живого спілкування з дитиною з приводу побутових, ігрових і пізнавальних інтересів (розвиток соціальної спрямованості мовлення, комунікативної потреби, оволодіння різними видами комунікативних висловів);

2) у процесі сюжетно-рольових театралізованих ігор (активізація мовленнєвих засобів, засвоєння різних типів комунікативних висловів);

3) на заняттях із малювання, ліплення, конструювання, ручної праці (регулююча функція мовлення, зв'язок сприйнятого зі словом з метою формування придатних для зображення уявлень, актуалізація уявлення за словом);

4) на заняттях із розвитку мовлення (всі види і форми мовлення), побудованих за принципом моделювання комунікативних ситуацій;

5) під час процесу логопедичної роботи необхідно проводити корекцію звуковимови і розвиток фонематичних процесів [5, с.204].

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Включення дітей з психофізичними порушеннями у спільноту дітей з типовим розвитком вимагає подолання бар'єрів, що гальмують процес поступового входження в соціальне середовище. Значна кількість дітей із тяжкими порушеннями мовлення та іншими особливостями розвитку досягають шкільного віку з несформованим вербальним мовленням, або з мовленням, рівень зрозумілості якого є настільки низьким, що не дозволяє використовувати його як засіб комунікації.

Деякі діти з розладами аутичного спектру добре володіють мовленням, опановують читання, письмо, проте залишаються мовчазними під час встановлення мовленнєвого контакту, тому доцільно використовувати різні засоби альтернативної комунікації та впроваджувати ефективні види роботи, щоб допомогти дітям з аутизмом адаптуватися до соціального середовища та здобувати освіту.

Для успішної інклюзії в умовах загальноосвітньої школи необхідно враховувати наступні чинники: командний підхід; задоволення індивідуальних освітніх потреб дітей; співпрацю з батьками; створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі. Ефективність навчання дітей з особливими потребами в інклюзивному класі забезпечать: диференційоване викладання, врахування стартових рівнів успішності учнів, використання особливої системи оцінювання навчальних досягнень та науково-обґрунтовані методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Видавництво «СамітКнига», 2009. – 272 с.
2. Літвінова О.В. Щодо питання систематизації мовленнєвих порушень при аутизмі. Логопедія. – 2013. – № 3. – С. 48-51.

3. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ: Видавництво «Фенікс», 2010. – 368 с.

4. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом / за ред. В. Тарасун – Київ. «Вадекс», 2004. – 103 с.

5. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : монографія. – К. : Слово, 2009. – 381 с.

Сердюченко Т.С.

АРТ-ТЕРАПІЯ, ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СІМ'Ї, ЯКА ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розкрито роль і місце арт-терапії як засобу психологічної реабілітації для сім'ї, яка виховує дитину зі складними комплексними порушеннями психофізичного розвитку. Визначено суть поняття «арт-терапія» та особливості застосування арт-терапевтичних методик в роботі психолога спеціальної освіти, з метою створення комфортного середовища, для формування розвиненої особистості дитини з психофізичними порушеннями.

Ключові слова: арт-терапія, психологічна реабілітація, дитина з психофізичними порушеннями, психологічно комфортне середовище, гармонізація особистості, навчальний процес .

Постановка проблеми. Одним із стратегічних напрямків реформи освіти в Україні є гуманістична орієнтація педагогічного процесу, заснованого на принципах глибокої поваги до особистості, враховуючи особливості індивідуального розвитку, а також створення спеціального психологічно-комфортного освітнього середовища в загальноосвітньому навчальному закладі в тісній співпраці з сім'єю, де здобуває освіту дитина зі складними порушеннями.

Одним із найефективніших способів гармонізації розвитку особистості є мистецтво, використання якого в лікувальних цілях знаходить своє втілення в